

Nizâmî-yi Gencevî

YEDİ GÜZEL

Heft Peyker



YAYIN NO: 1172

YEDİ GÜZEL
Heft Peyker

© Bilge Kùltür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 50417

1. Basım: Eylül 2024

ISBN: 978-625-8274-72-1

Farsçadan Çeviren: *Prof. Dr. A. Naci Tokmak*

Editör: *Sibel Kandilli*

Kapak: *Deniz Şensöz*

Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*

Baskı-Cilt: *MC Matbaa Ltd. Şti.*

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 83/220-221 Topkapı / İstanbul

Tel: (0212) 999 58 84

Kapak Baskı: *Şekil Ofset*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Çağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx)

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

ÖN SÖZ

Fars edebiyatının en önemli klasiklerinden biri olan Nizâmî-yi Gencevî'nin 1197 yılında kaleme aldığı *Heft Peyker* adlı mesnevi, pek çok divan edebiyatı şairi tarafından çeviri yoluyla Türkçeye kazandırılmıştı veya esere nazireler yazılmıştı. Ancak bugüne kadar günümüz Türkçesiyle çevirisi yapılmamıştı.

Tahkiye/öyküleme açısından Nizâmî'nin en güçlü eseri olan bu kitabın Türkçemize kazandırılmasının yararlı olacağını düşünerek bu çeviriyi yaptım. Eserin aslı manzum olduğu için, ben de onu manzum olarak çevirdim.

Eseri manzum olarak çevirmemin esas amacı ise, günümüz gençliğinin manzum edebiyattan neredeyse tamamen habersiz olmasıdır. Oysaki gerek Arap gerek Fars gerek Türk gerekse Urdu edebiyatlarında yüzyıllarca, mitolojiden tarihe, aşk romanlarından hikâyelere, övgüden yergiye, dinsel konulardan din dışı konulara, satrançtan kâğıt oyunlarına, ahlaktan cinselliğe, hemen hemen her konuda manzum eserler vücuda getirilmiş, hatta manzum sözlükler bile yazılmıştır.

Bu gelenek günümüz Türkçesinde neredeyse tamamen yok olmuştur denilebilir. İran'da ise hâlâ bu geleneği sürdüren pek çok şair vardır. Dolayısıyla da günümüz gençliğinin aslı manzum olan bir eseri aslına uygun olarak manzum okumalarının eski edebiyatla bir bağlantı kurmaları konusunda yararlı olacağını düşündüm.

Burada şunu hemen belirtmem gerekiyor. Ben şairlik iddiasında değilim. Çünkü Fars, Türk ve Arap, hatta daha başka dünya edebiyatlarına biraz aşına olan bir kimsenin şairlik iddiasında bulunması çok zordur.

Çeviriyi okuyanlar usta bir şairin şiir tekniğinin yanı sıra, ne kadar geniş bir bilgi dağarcığına sahip olması gerektiğini rahatça göreceklerdir. Ancak şiir tekniğine aşına biri olarak manzum bir çeviri yapma cesaretini gösterdim. Bu tarzı kendime prensip edindim ve daha önce yaptığım çevirilerin

hepsinde de eser manzum ise manzum,¹ mensur ise mensur² olarak eseri çevirdim.

Çeviriyi aruz veya hece vezniyle de yapmak mümkündü, ancak kendimi sınırlamak istemedim ve kitabı günümüz Türkçesi ile ancak mesnevi formunda olduğu gibi her beytinin mısralarını birbiri ile kafiyeli olarak çevirmeye çaba gösterdim. Bu konuda ne kadar başarılı oldum bilemiyorum. Bu keyfiyeti okuyucunun takdirine bırakıyorum.

Eserin çevirisini yaparken Vahîd-i Destgerdî'nin tashih ettiği nüshayı esas alırken,³ en ufak bir tereddüt yaşadığım yerlerde H. Ritter ve J. Rypka tarafından tashihi yapılan baskıya başvurdum.⁴ Ayrıca Tahran'da Emir Kebir yayınları arasında çıkan Hamse'den⁵ ve internet ortamında bulunan nüshalardan da yararlandım. Çeviriyi yaparken dipnotlardaki beyitleri metne almadım.

- 1 Manzum çevirilere örnek olarak: Sa'dî-yi Şîrâzî, *Bûstan*, Türkçesi: Prof. Dr. A. Naci Tokmak, İstanbul 2012, Şule Yayınları. II. Baskı: 2015, III. Baskı: 2019. Aynı eserin Farsça metni ile birlikte baskısı, Sâdî-i Şîrâzî, *Bûstan*, Farsçadan Çeviren: A. Naci Tokmak, İstanbul 2018, Ayrıntı Yayınları. Ali-Şîr Nevayî, *Mecâlisü'n-Nefâyis II (Çeviri ve Notlar)*, Hazırlayan: Prof. Dr. Kemal Eraslan, Farsça Çeviri: Prof. Dr. Naci Tokmak, Ankara 2001, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, II. Baskı: 2015, Türk Dil Kurumu Yayınları: 2015. Nizâmî-yi Gencevî, *Leylâ ile Mecnun*, Farsçadan Çeviren: Prof. Dr. A. Naci Tokmak, İstanbul 2013, Say Yayınları. Mevlânâ, *Bir Demet Gül*, Farsçadan Çeviren: A. Naci Tokmak, İstanbul 2015, Ayrıntı Yayınları.
- 2 **Mensur çevirilere örnek olarak:** Sadık Çubek, *Tengsir*, Çeviren: Dr. A. Naci Tokmak, Ankara 1979, Kültür Bakanlığı Yayınları 314. II. Baskı: İstanbul 2002, Bulut Yayınları., Ferîdûn-ı Tunkâbunî, *Karanlık Gecenin Yıldızları*, Çeviren: A. Naci Tokmak, İstanbul 2008, Ağaç Yayınları., Bozorg-i Alevî, *Zindan Notları*, Çeviren A. Naci Tokmak, İstanbul 2008, Ağaç Yayınları., İyrec-i Pezeşkzâd, *Dayıcan Napolyon*, Farsçadan Çeviren: Prof. Dr. A. Naci Tokmak, İstanbul 2012, Ayrıntı Yayınları., Nâsir-ı Hüsrev, *Sefernâme*, Farsçadan Çeviren: Prof. Dr. A. Naci Tokmak, İstanbul 2020, Demavend Yayınları.
- 3 *Heft Peyker*, Hakîm Nizâmî-yi Gencevî, Tashîh ve Havâşî: Hasen Vahîd-i Destgerdî, Be kûşîş-i: Dr. Sa'îd-i Hamîdiyân, Tahran 1395/2016, IV. Baskı.
- 4 *Kitâb-ı Heft Peykar*, Min Kelâm-ı Nizâmî-yi Gencevî, Be say o ihtimâm o tashîh-i: H. Ritter, J. Rypka, İstanbul, Matbaa-yı Devlet, İstanbul 1934.
- 5 *Kulliyât-ı Hamse-yi Hakîm Nizâmî-yi Genceî*, İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1351/1972. III. Baskı.

Çeviriyi bitirdikten sonra bu eserin Mehmed Emin Yümnî tarafından 1922-23 yıllarında yapılan ve Aytekin Yıldız tarafından yayıma hazırlanan bir başka çevirisini⁶ gördüm.

Bu kitap ve yayıma hazırlayan Aytekin Yıldız hakkında dile getirmem gereken bazı hususlar var. Bu hususlar hakkındaki görüş ve tenkitlerimi, Ön Söz’de uygun olmayacağı için, kitabın sonunda ayrı bir bölümde dile getireceğim.

Merhum Yümnî eserin çevirisini yapmak yerine eseri okuyup mealen mensur metin hâline getirmiş. Dolayısıyla da bu çalışması bir çeviriden çok adaptasyon mahiyetindedir.

Ayrıca merhum Yümnî’nin dili de yüz yıl önceki Türkçedir, dolayısıyla da günümüz Türkiye’sinde her okuyucu tarafından anlaşılması oldukça zordur. Ancak yapılan her çalışmanın kendi kategorisinde bir değeri vardır. Dolayısıyla merhum Yümnî’yi de hayırla yâd ediyorum.

Heft Peyker’in çevirisini yaparken özen gösterdiğim hususlar şunlardır:

1- Mümkün olduğunca Nizâmî’nin kullandığı kelimelerin bire bir karşılıklarını kullanarak çevirmeye özen gösterdim. Ancak çeviri yapanlar, bu işin ne kadar zor olduğunu bilirler. Çünkü bir başka dilde bazen üç beş kelimeyle anlatılan bir olay, kendi dilinizde daha fazla kelime ile ifade edilebileceği gibi, tam tersi de söz konusu olabilir. Nitekim metnin Farsçası 57.942 kelimedenden oluştuğu hâlde, Türkçesinde 68.100 kelime kullanmışım. Zaman zaman da mısraların boylarının, estetik açıdan güzel görünmesini sağlamak amacıyla, anlamı bozmadan, ancak güçlendirmek gayesiyle ifadeyi uzun tuttuğum yerler de oldu. Bir iki örnek vermek gerekirse:

وز دگر سو عروس زیباروی
شادمان شد به خواستاری شوی

**“Beri yandan kalede yaşayan güzel yüzlü prenses,
Talibi çıktı diye mutluluktan uçuyormuş prenses.”**

6 *Heft Peyker / Yedi Süret*, Genceli Nizâmî, Farsçadan Çeviren: Mehmed Emin Yümnî, Hazırlayan: Aytekin Yıldız, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2013.

Beyti mensur olarak şöyle söylenebilir:

“Öte yanda güzel yüzlü prenses, talibi çıktı diye mutluluktan uçuyormuş.”

Bu durumda bizim on üç kelime ile ifade ettiğimiz şey on kelime ile anlatılmış olurdu.

Bir başka örnek:

دیده ای را کنده بود ز جای
درهم افکند و بر نام خدای

**“Çıkartılmış gözlerini yerine koymuş yeniden,
Besmele çekip gözleri yerine koymuş yeniden.”**

Beyti şöyle ifade edilseydi yeterli olurdu:

“Çıkartılmış gözlerini besmeleyle yerine koymuş.”

Bu örnekte mensur olarak beş kelime ile anlatılan şey manzum olarak on bir kelime ile anlatılmıştır.

2- Kitapta esas anlatıcı Nizâmî olduğu için onun anlattığı bölümleri normal puntolarla yazdım. Ancak Nizâmî'nin eserdeki kahramanı olan Behrâm yedi masal/öyküde de yedi eşinden, onlarla birlikte olduğu gecelerde kendisine bir öykü anlatmasını istemesinden sonra eşleri anlatıcı konumuna geçmektedir. Eşlerinin anlattığı masal/öyküleri çift tırnak içinde (“...”) ve italik olarak yazdım. Eşlerin anlattıkları öykülerde ise daha başka karakterler devreye giriyordu. Bu konumdaki karakterlerin diyaloglarını ise tek tırnak içinde (‘...’) ve italik olarak yazdım.

3- Çeviri ile ilgili bir konuya daha değinmek istiyorum. Bilindiği gibi şair ve edipler bir eseri kaleme alırken sık sık teşbih, mecaz, istiare, kinaye gibi anlatım sanatlarına başvurdukları gibi pek çok deyim de kullanırlar. Çeviriyi okuyacak olan bazı meraklılar, yer yer, Farsça metinde geçen kelimelerin bire bir karşılıklarını bulamayabilirler. Okuyucuların bu unsurları göz önünde bulundurmaları ve ona göre değerlendirme yapmaları uygun olacaktır.

4- Farsça, Arapça ve Urducada, hatta İngilizcede masallar di’li geçmiş zamanda anlatılır. Türkçemizde ise bilindiği gibi masallar miş’li geçmiş zamanda anlatılmakta ve yazılmaktadır. *Heft*

Peyker'de bulunan yedi masal/öykü de di'li geçmiş zamanda yazılmıştı. Ben çeviriyi yaparken Türkçemize uygun olarak masalları miş'li geçmiş zamana dönüştürerek çevirdim. Anlatılan masal/öykülerde yer alan o masal-öykünün karakterleri arasında geçen diyalogları ise hangi zaman veya kipte konuşulmuşsa aynı zaman ve kipte çevirdim.

5- Çeviri ile ilgili son söylemek istediğim şey de şudur: Çeviriyi yaparken bazı okuyucuların okuduğu anda anlama zorluğu çekeceğini düşündüğüm yerler, kelimeler, mitolojik veya tarihi kişiliklerle astrolojik terimler hakkında 207 dipnotta kısa ve aydınlatıcı bilgi verdim.

Bu evirinin Türk edebiyatı sahasında yararlı bir çalışma olmasını diliyorum.

Prof. Dr. A. Naci Tokmak
İstanbul, Bostancı 2020

İÇİNDEKİLER

HEFT PEYKER	17
Seyyid el-Mürselîn 'Aleyhi's-Salâtu ve's-Selâm Hakkında Na't	25
Resûlullâh Sallallâhu 'Aleyhi ve Sellem'in Miracı Hakkında	28
Kitabın Yazılış Sebebi	33
Kutlu Padişah Alâeddîn Körparslan (Allah onu verdiği fermanlardan dolayı başışlasın)'a Dua Hakkında	39
Yer Öpme Hitabı Hakkında	46
Söze Övgü ve Hikmet Hakkında Birkaç Söz	51
Oğluna, Muhammed'e Nasihati Hakkında	63
Behrâm Hikâyesinin Başlangıcı	68
Simnâr ve Havernak Sarayı'nın Yapımı Hakkında	71
Havernak'ın Vasfı ve Numan'ın Kaybolması Hakkında	76
Behrâm'ın Yaban Eşeği Avlayıp Onları Dağlaması	82
Behrâm'ın Bir Okla Hem Aslanı Hem de Zebrayı Öldürmesi	84
Behrâm'ın Ejderhayı Öldürüp Hazineyi Bulması	86
Behrâm'ın Havernak'ta Heft Peyker'in Yüzünü Görmesi	91
Behrâm'ın Babasının Ölümünü Öğrenmesi	94
Behrâm'ın İran'a Asker Çıkarması	97
HİKÂYE'NİN BAŞLANGICI	98
İranlıların Şah Behrâm'a Mektup Yazması	99
İran Padişahının Behrâm-ı Gûr'a Yazdığı Mektup	100
Behrâm'ın İranlılara Verdiği Cevap	103
Behrâm'ın Mektubunun İran'a Ulaşması	110
Behrâm'ın Tacı İki Aslanın Arasından Alması	112
Behrâm'ın Babasının Yerine Tahta Çıkması	114
Behrâm-ı Gûr'un Adalet Hutbesi	115
Behrâm-ı Gûr'un Padişahlığı Hakkında	117
Kıtlık Yılı ve Behrâm'ın Halka Gösterdiği Şefkat Hakkında	120
Behrâm'ın Gözdesi ile Olan İlişkinin Hikâyesi	123
Şahı Ağdırlamak İçin Cariyenin Albay ile Konuşması	129
Albayın Behrâm-ı Gûr'u Ziyafete Getirmesi	130
Çin Hakanının Behrâm-ı Gûr'a Savaş İlan Etmesi	137
Behrâm'ın Komutanlara Serzeniş	144
Behrâm'ın Yedi İklim Padişahının Kızını İstemesi Hakkında	150
Behrâm'ın Kış Eğlencesi Meclisi ve Yedi Köşk Yapması Hakkında	152
Yedi Köşkün Tavsifi ve Behrâm Şah'ın Oradaki İşret Meclisi Hakkında	161

Behrâm'ın Őembe (Cumartesi) Günü Siyah KŐkte Oturması ve Birinci İklım Padişahının Kızının Anlattığı Efsane	163
I. MASAL / ÖYKÜ: Efsane	164
Behrâm'ı Gr'un YeŐŐembe (Pazar) Günü Sarı KŐkte Rum lkesi Padişahının Kızıyla Konaklaması ve Prensesin Anlattığı Efsane	198
II. MASAL / ÖYKÜ: Cariye Satan Padişah Efsanesi	199
Behrâm'ın DoŐŐembe (Pazartesi) Günü YeŐil KŐkte Konaklaması ve nc İklım Padişahının Kızının Efsane Anlatması	214
III. MASAL / ÖYKÜ: BiŐr'in ÅŐık Olması Efsanesi	215
Behrâm'ı Gr'un SeŐŐembe (Salı) Günü Kırmızı KŐkte Gitmesi ve Dördüncü İklım Padişahının Kızının Anlattığı Efsane	231
IV. MASAL / ÖYKÜ: Bir Kaleye Hapsedilen Padişah Kızının Efsanesi	233
Behrâm'ın arŐamba Günü Firuze Renkli KŐkte Konaklaması ve BeŐinci İklım Padişahının Kızının Anlattığı Efsane	253
V. MASAL / ÖYKÜ: Efsane	254
Behrâm'ın PerŐembe Günü Sandal AĞacı Renkli KŐkte Altıncı İklım Prensesi ile Oturması ve Prensesin Anlattığı Hikye	283
VI. MASAL / ÖYKÜ: Efsane	285
Behrâm'ın Cuma Günü Beyaz KŐkte Oturması ve Yedinci İklım Padişahının Prensesinin Anlattığı Efsane	308
VII. MASAL / ÖYKÜ: Efsane	309
Behrâm'ın Çin Hakanının İkin-ci Kez SavaŐa ıkıŐından Haberdar Olması	331
Behrâm'ın Bir çobandan Ğt Alması	339
Behrâm'ın Zalim Veziri Tutuklatması	344
Birinci Mazlumun Őikyeti	346
İkin-ci Mazlumun Őikyeti	347
nc Mazlumun Őikyeti	349
Dördüncü Mazlumun Őikyeti	350
BeŐinci Mazlumun Őikyeti	352
Altıncı Mazlumun Őikyeti	353
Yedinci Mazlumun Őikyeti	356
Behrâm'ın Zalim Veziri ldrmesi	358
Çin Hakanının Behrâm'dan zr Dilemesi	360
Behrâm'ın Akıbeti ve Bir Mağarada Yoklara KarıŐması	361
Kitabın TamamlanıŐı ve Alâeddîn KrpaŐlan'a Dua Hakkında	372
<i>Heft Peyker / Yedi Sret, Genceli Nizâmî, Farsçadan eviren:</i>	
Meħmed Emin Yümni, Hazırlayan: AYTEKİN YILDIZ, BÜYÜYENAY	
Yayınları, İstanbul, 2013. ile ilgili eleŐtiri	383

NİZÂMÎ-Yİ GENCEVÎ

Cemâleddîn Ebû Muhammed İlyâs b. Yûsuf b. Zekî b. Müeyyed. (Gence 1151?-1214?)

Selçuklular döneminde yetişmiş, Fars edebiyatının Türk asıllı (Azerbaycanlı) en büyük şairlerinden biridir. Hayatı hakkında etraflı bilgi olmayan şair, Türk asıllı bir baba ile Kürt asıllı bir annenin (Reîse Hanım) çocuğudur. Üç kez evlenen Nîzâmî'nin, Derbend hükümdarının gönderdiği bir Türk cariyeyle olma Muhammed adını verdiği bir oğlu vardır. Bu eşi, şair *Hüsrev ü Şîrîn*'i yazarken genç yaşta ölmüştür. İkinci eşini *Leylâ ve Mecnûn*'u yazarken, üçüncü eşini ise *İskendernâme*'nin ikinci bölümü olan *İkbâl-nâme*'yi yazarken kaybetmiştir.

İlk mesnevisini yazmadan önce, civardaki hemen hemen tüm hükümdarlara kasideler yazıp onlardan aldığı caizelerle hayatını sürdürmüştür. Daha sonra yazmış olduğu eserleri sunduğu emîr ve hükümdarlardan aldığı caizelerle oldukça müreffeh, genelde sade, sakin ve zahidane bir hayat sürdürdükten sonra doğduğu şehir olan Gence'de vefat etmiştir. Türbesi de oradadır.

Yirmi bin beyit olduğu söylenen *Divan*'ının tamamı elde yoktur. Sonradan derlenen şiirlerinden oluşan *Divan*'ı iki bin beyit civarındadır.

Beş mesneviden oluşan en önemli eseri *Hamsê*'nin:

Birincisi, 2400 beyit civarında olan *Mahzenü'l-Esrâr*'ı 1176'da tamamlayıp Erzincan, Kemah, Divriği ve Karahisar dolayları hükümdarı, Mengüçeklerden Melik Fahreddîn Behrâmşâh (Salt: 1168-1225)'a göndermiştir. Behrâmşâh da beş yüz altın dinar, beş rahvan katır, beş tam koşumlu at ve değerli elbiseler göndererek Nîzâmî'yi ödüllendirmiştir.

İkinci mesnevisi 5700 beyit civarında olan ve 1180-81'de tamamladığı *Hüsrev ü Şîrîn*'dir. Sâsânî Hükümdarı Hüsrev Pervîz (Salt: 591-628)'in yaşam öyküsünün anlatıldığı manzum bir aşk romanıdır. Eseri Sultan Tuğrul b. Arslan (1117-1194)'a ithaf etmiştir.

nc mesnevisi, 2013 yılında çevirisini yaptığımız ve Say Yayıncılık tarafından basılan⁷, 1188'de yazdığı *Leylâ ile Mecnun*, şairin en başarılı eseridir. eviriye esas aldığımız nüshası ile elimizde bulunan ikinci nüshası 3654 beyittir. Eseri Şirvanşâh Celâl'd-devle Ahsitân b. Menehr (Clsu:1171)'in isteği üzerine dört aydan daha kısa bir sürede yazmıştır.

Dördüncü mesnevisi *Heft Peyker (Behrânâme veya Heft Gmbed)* 5050 beyittir. Eser Sâsânî hükümdarı Behrâm-ı Gr (Salt: 1029-1049)'un yaşam öyküsü, evlilik hayatı ve yedi eşinin kendisine anlattığı yedi efsane/öyküden oluşur. Bu eserini 1197'de Merâğe hâkimi Alâeddîn Krparıslan b. Aksungur'un isteği üzerine yazmıştır.

Beşinci mesnevisi *İskender-nâme*, 1201'de yazdığı "Şeref-nâme" ve 1211'de yazdığı "İkbâl-nâme" olmak üzere iki bölümden oluşur ve toplam 10800 beyit civarındadır. Büyük İskender'in yaşam öyküsünün anlatıldığı bu eseri Azerbaycan atabeklerinden Nusretddîn Eb Bekr b. Muhammed (Salt: 1191-1210)'e ithaf etmiştir.

slubu:

Mütefekkir bir kişiliği olan Nizâmî, özellikle dile hâkimiyeti, geniş, hassas ve zengin hayal gücü ve sahip olduğu çok geniş bilgi dağarcığı sayesinde haklı bir n kazanmıştır. Övgü tarzının zirveye çıktığı, destansı hikâyelerin artık rağbet bulmadığı bir dönemde yazdığı mesnevileri ile bütün Fars edebiyatına yeni bir yön vermiş ve bu tür eserlerin kaleme alınmasında öncülük etmiştir.

Dile hâkimiyeti açısından hemen hemen bütün İranlı şairlerden daha üstündür. Ele aldığı her konuyu, bir olay veya duyguyu olduğu gibi ifade etmek yerine onları teşbihler, mecazlar ve daha başka edebî sanatlarla başvurarak anlatır. Dolayısıyla binlerce beyitlik eserlerinde neredeyse her beyit ayrı bir güzellik arz eder.

Kendisi tarafından üretilmiş, kendine özgü bileşik isim ve sıfatlar kullanır. Bu özelliğinden dolayı da ilk etapta anlaşılamadığı için eserlerine zaman zaman şerhler yazılmıştır.

Eserlerinde sıradanlık veya bayağlık görülmez. Her olay ve duyguyu mükemmel ve asil bir dille anlatmıştır.

7 Nizâmî-yi Gence, *Leylâ ile Mecnun*, Farsçadan eviren: Prof. Dr. A. Naci Tokmak, İstanbul 2013.

Kendisinden sonra gelen birçok Şair eserlerine nazireler yazmış olmasına rağmen, kimse onun seviyesine çıkmayı baŐaramamıŐtır.

Fars edebiyatında ondan sonra gelen hemen hemen bütün Şairleri etkilediği gibi Türk edebiyatı üzerinde de çok etkili olmuş ve özellikle 15, 16, 17 ve 18. yüzyıllarda yetiŐip hamse yazan divan edebiyatı Őairlerinin hepsi ondan etkilenmiŐtir.⁸

8 Nizâmî hakkında geniş bilgi için bk.: Ahmed Ateş, *İ.A.* IX, 318-327; Mehmet Kanar, *DİA*, XXXIII, 183-185.

HEFT PEYKER

KELİMELERİNİN ANLAMI

Heft Peyker iki Farsça kelimedir. Heft kelimesi ‘yedi’ rakamının karşılığı olan bir sayı sıfatıdır. Peyker kelimesi ise yüz, çehre, surat, heykel, beniz, model, portre, endam, beden, cüsse, ceset, cisim, kalıp, görünüm, tasvir, nakış, rakam, bayrak, alem, liva, tıp, genel görünüm gibi pek çok kelimenin anlamını bünyesinde bulunduran bir kelimedir.

KİTAP OLARAK TANIMI

Nizâmî’nin tahkiye/öyküleme bakımından en güçlü mesnevisidir. *Behrânâme* veya *Heft Gümbed* adıyla da bilinen bu eser 5050 beyittir. Eser Sâsânî Hükümdarı Behrâm-ı Gûr (Salt: 1029-1049)’un yaşam öyküsünden, yedi iklim padişahının yedisinin de kızı ile yaptığı evliliğinden ve yedi eşinin kendisine anlattığı yedi efsane/masal/öyküden oluşur.

Heft Peyker’in konusunu oluşturan Behrâm-ı Gûr ile ilgili rivayetler, Nizâmî’den önce Taberî ve Seâlebî⁹ tarihleri ile Firdevsî’nin *Şâhnâme*’sinde yer almasına rağmen öyküyü müstakil bir kitap hâline getiren ilk şair Nizâmî’dir.

Nitekim kendisi bu durumu eserinin “Kitabın Yazılış Sebebi” bölümünde şöyle anlatmıştır:

... *Derhâl taradım eskilerdeki güzel öyküleri,
Gönül tozunu süpüren, hoşâ giden öyküleri,
Ne kadar padişah hikâyesi varsa okudum,
İçlerinden birini seçtim, gönül dokudum...
Yarım yamalak yazılmış olanı tamamladım,
Yarı delinmiş inciği güzelce delip sıraladım...
Gizli kalmış öyküleri araştırmaya başladım,
Dünyanın dört bucağındaki öyküleri aradım.
Arapça da Farsça da olsa bütün kitapları,*

9 Seâlebî (350-429 h.k. / 961-1037 m.): Nişâbûr doğumlu ünlü Arap şair, edip ve tarihçi.

*İster Buhârî¹⁰ ister Taberî,¹¹ bütün kitapları,
Dağınık hâldeki bütün kitapları okudum,
Gizli saklı bulduğum her kitabı okudum.
Elime geçen her bir yazılı kâğıt parçasını,
Derleyip, toplayıp dosyaladım tamamını...*

Nizâmî'nin eserinde yer verdiği bazı bölümler tarihî kaynaklarda yer almaz. Mesela bu kitapta ayrıntılı bir şekilde anlatılmış olan yedi köşk, o yedi köşkte bulunan yedi iklim padişahının kızları, Behrâm'ın bu yedi prensesin her biriyle haftanın bir günü buluşması ve onlardan bir öykü dinlemesi konusu tarihî kaynaklarda yer almaz. Bu bölümler Nizâmî'nin hayal âleminde yaratıp esere eklediği masal/öykülerdir.

Heft Peyker, Nizâmî'den sonra bazı İranlı şairler tarafından tekrar tekrar kaleme alınmış, esere nazireler yazılmış, daha sonra da Türk şairleri tarafından, bazıları çeviri olarak, bazıları çeşitli değişiklikler yapılarak yazılmıştır.

Fars edebiyatında *Heft Peyker* yazan şairler şunlardır:

1- Emîr Hüsrev-i Dihlevî (651-725 h.k./1253-1325 m.) Emîr Hüsrev'in eserinin adı *Heşt Behişt*'tir.

2- Hâtûfî (ö. 918 h.k./1512 m.) Hâtûfî'nin eserinin adı *Heft Manzar*'dır.

3- Rehâî Şeyh Sadreddin (ö. 982 h.k./1574 m.)

4- Râî Hidâyetullah (XVI. yüzyıl)

5- Hasan b. Seyyid Fethullah (XVII. yüzyıl)

6- Rûhu'l-Emîn İsfahânî (ö. 1637)

7- 'Îtâbî Hasan Beg (ö. 1025 h.k./1616 m.)

Bunların dışında Nizâmî'nin eserine Farsça nazire yazan birçok Hindistan bölgesinden olmak üzere pek çok şair daha vardır. Bu şairlerin çoğu eserine başka bir ad vermiştir. Bu şairler ile eserlerinin adları şöyledir:

Bînîş Keşmîrî (*Rişte-i Goher*), Bedreddin 'Abdüsselâm Bedri-yi Keşmîrî (*Zühre vü Horşîd*), Surfî-yi Keşmîrî (*Makâmât-ı Mürşîd*),

10 **Buhârî** (ö. 870)'nin *el-Câmiu's-Sahîh* adlı ünlü hadis kitabı. Kur'an'dan sonra en güvenilir kitap olarak bilinen, sahih hadislerin toplandığı kitap.

11 **Taberî**: *Târih-i Taberî* adıyla bilinen *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk* adlı eserdir. Bu eser, 10. yüzyıl tarihçilerinden Ebû Cafer Muhammed b. Cerir-i Taberî tarafından kaleme alınmıştır. Eser başlangıçtan 914 yılına kadar olan tarihî olayları içeren Arapça bir kitaptır.

Habîbullâh-i Habîbî (*Heşt Gülşen*), ‘Aysî (*Heft Ahter*), Şeyh Muhsin Fani-yi Keşmîrî (*Heft Ahter*), Mîr Muhammed İsmâîl Ebcedi-yi Hindî (*Heft Cevher*), Hâce Muhammed b. Mahmûd Dihdâr-ı Şîrâzî-yi Fânî (*Heft Dilber*), Feyzî-yi Nagûrî (*Heft Kışver*), Mahmûd Lahûrî (*Heft Kışver*), Mîr Muhammed Masum Nemî-yi Behkerî (*Heft Nakş*), Nuvidî-yi Şîrâzî (*Heft Ahter/Behrâm-nâme*), Cemâlî (*Heft Evrengî ve Feyzî-yi Hindî*).

Türk edebiyatında *Heft Peyker* yazan şairler şunlardır:

Türk edebiyatında Behrâm-ı Gûr’un hikâyesinin anlatıldığı *Heft Peyker* mesnevileri nazire olarak yazılanlarla çeviri yoluyla vücuda getirilmiş eserlerdir.

Heft Peyker yazmış olan ve eserleri elimizde bulunan şairler ile eserleri şunlardır:

1- ‘Aşkî (15. yy.) – *Heft Peyker*¹²

2- ‘Ali Şîr-i Nevâî (1441- 1501) – *Seb ‘a-yı Seyyâre*

3- Behîştî (15. yy.) – *Heft Peyker*

4- Ahmed-i Rıdvân (15. yy. sonu 16. yüzyılın ilk çeyreği.) – *Heft Peyker*

5- ‘Abdî (16. yy.) – *Heft Peyker*

6- Nev’îzâde ‘Atâî (1583-1636) – *Heft Hân*

7- Subhîzâde Feyzî ‘ö. 1739-40) *Heft Seyyâre*

8- *Heft Peyker / Yedi Sûret*, Genceli Nizamî, Farsçadan Çeviren: Mehmed Emin Yümni, Hazırlayan: Aytekin Yıldız, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2013. Bu eser nesren yapılmış bir adaptasyondur.¹³

Kaynaklarda bu yedi şair dışında da *Heft Peyker* yazmış veya tercüme etmiş şairlerin adları zikredilmekle beraber, ne yazık ki bugüne kadar eserleri bulunamamıştır.¹⁴

Nizâmî bu eserini 1197’de Merâge hâkimi Alâeddîn Körparslan b. Aksungur (Salt. 584/604 h.k./1188-1208 m.)’un isteği üzerine yazdığını aşağıya baştan birkaç beytini aldığımız 76 beyitlik “Kitabın Yazılış Sebebi” bölümünde şöyle anlatmıştır:

12 *Aşkî ve Heft Peyker Mesnevisi*, Yay: Dr. Aslı AYTAÇ, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yay. Ankara 2017.

13 Bu çeviri ile ilgili görüş ve eleştirilerimi, *Nizâmî ve Heft Peyker* adlı eserini tanıttığımız bölüm uygun olmadığı için kitabın sonuna koyacağım. Merak veya arzu edenler o bölüme bakabilirler.

14 Gerek Fars edebiyatında gerek Türk edebiyatında yazılmış Heft Peykerler hakkında geniş bilgi için bak.: Yay: Dr. Aslı AYTAÇ, aynı eser, s. 5-24.

*Kılıç veya hançer yemek evladır gam yemekten,
Hançeri karna, kılıcı boyna, evladır gam yemekten.*

*Baştan başa bütün Acem ülkesi hazinemdir benim,
Arap ülkesinde kaldı bütün hayal evlerim benim.* 75

*Bazen Munzır gönderdi aşımı, ekmeğimi bana,
Bazen Numan esirgemedi, canını feda etti yoluma.*

*Bana aş ekme verenler böyle asil davrandılar,
Benim ekmeğimi yiyenler ise bana hasım oldular.*

*Ben ülkeler fethedecek olan genç bir aslanım,
Yaşlı tilki benimle nasıl yarışır, olur akranım?*

*Padişah benim. Hasmım nasıl alır benim tacımı?
Padişahzade olmayan nasıl alır ülkenin haracını?*

*Padişahların yerine oturmak padişaha yarışır,
Padişah olmayana padişahın yeri nasıl yarışır?* 80

*Padişah benim. Onlar benim tebaam, halkım,
Ben dopdoluyum, onlar boş ve sıradan halkım.*

*Padişahın ordusunun başına geçmesi gerek,
At sürdüğünde ardından toz kaldırması gerek.*

*Yaşlı meyhaneci mesleği bırakırsa bir gün,
Yerini oğlu almalıdır, başkası olmaz o gün.*

*Kulak verin bana, bakın ne demek istiyorum?
Doğruluğun gerektirdiğini, doğruyu arıyorum.*

*Ancak sözümde durup halka iyi davranacağım,
Burnumun dikine giden bir sultan olmayacağım.* 85

*Size danışıp isteklerinize uygun çalışacağım,
Tüm kararlarımı rızanıza uygun oluşturacağım.*

*Benden istediklerinizin bir dayanağı olmalıdır,
Çünkü fikir birliği sorunları kolay aşmaktadır.*

*İki aslan arasında baskın olanı hangisidir?
Avdan daha çok pay alan, cesaret gösterendir.*

*Sabahleyin iki kükreyen aslan çıktı ortaya,
Henüz karnı doymamış iki aslan çıktı ortaya,*

*Vahşi mi vahşi, keskin pençeli, hışım içinde,
Ağzından alev püskürten bir yaratık şeklinde.*

90

*Aslan bir darağacı getirip kurdu meydana,
Askerler sıra sıra dizildi darağacının etrafına,*

*Şahların tacını baştan çıkarıp yere koyarlar,
İki tane öfkeli, güçlü aslanın arasına koyarlar.*

*Şahlardan hangisi tacı aslanlardan alırsa,
Halk onu şah bilir, tacı aslanlardan alırsa.”*

Sözleri kırmadan, gizemli söylendikten sonra,
Gönül alıcı, okşayıcı sözler söylendikten sonra,

Mektubu kendi mührüyle bizzat mühürledi,
Onlara nereye gideceğini açık seçik söyledi.

95

Mektubu götürmekle görevli adamlara verdi,
Usulüne uygun şekilde götürmelerini söyledi.

BEHRÂM'IN MEKTUBUNUN İRAN'A ULAŞMASI

Şahın yandaşları şahın şefkatini görünce,
Sözünün içeriğini, doğru sözlerini işitince,

Kalkıp kendi evlerine doğru yola koyulmuşlar,
Giderken yeni şah hakkında planlar yapmışlar.

Etkilenmiş hepsi onun şefkatli tavırlarından,
Âşık olmuşlar ona padişahvari tavırlarından.

Hepsi birden padişahımız Behrâm'dır demişler,
Çünkü şahlık cevheri, padişahça adı var demişler.

Bundan sonra ona muhalefet edilemez demişler,
Ardından: “Güneş balçıkla sıvanamaz.” demişler.

5

Sinirlenmiş bir aslandır o, cesur bir süvaridir o,
Koskoca ejderhayı bile okla vurup avlamıştır o.

Kızıp da aslan gibi bir pençe savurduğu zaman,
Vurduğu darbeye karşı koyamaz kimse o zaman.

O zaman tacını da tahtını da zorla ele geçirir,
Ona karşı olanları da yere yatırıp atına ezdirir.

Onu sinirlendirip kızdırmamak çok yerinde olur,
Sönmüş ateşe körükle gitmemek çok yerinde olur.

İki aslan arasından tacı kapmaya muhtaç değil o,
Böylesine bir yarışmaya girmeye muhtaç değil o.

10

Ancak bu aslan öyküsü ibretlik bir hikâyedir,
Çünkü kurt ile tilki arasındaki farkın delilidir.

Elçi ve maiyetindekiler İran sarayına dönmüşler,
Şahın şartlarını tamı tamına şahlarına söylemişler.

Mektubu okumuşlar, olup bitenleri anlatmışlar.
Duyduklarının üstüne bir kelime koymamışlar.

Tahta oturtulmuş olan taç meraklısı ihtiyar,
Tacını çıkarıp tahtın önüne oturmuş ihtiyar.

Demiş ki: “*Bu tahttan da taçtan da bizarım,
Çünkü aslanın canımı almasından korkarım.*”

15

*Tahttan canlı olarak inmeyi tercih ederim,
İki aslan arasında ölmekten endişe ederim.*

*Kurnaz insan cesaret gösterisi yapar mı hiç?
Aslanın ağzından lokma çalıp yutar mı hiç?*

*Kılıç ya da kadehle memleketin vârisi odur,
Başka kimse olmaz, vâris Behrâm-ı Gûr'dur.*

*Tahtı da tacı da ülkenin vârisine verin hemen,
Yaşlının yerine genç şah oturmalıdır hemen.*

*Ben bu görevden el çektim, bıraktım sahibine,
Şah değilim artık. Saygım sonsuz taç sahibine.”*

20

Devlet erkânı durum değerlendirmesi yapmışlar,
Sonra: “*Ey şahlar şahı ve baş tacımız!*” demişler,

*“Seni başımıza getirirken böyle anlaşılmamıştık,
Bu işi yaparken aklımızı birlikte kullanmıştık.*

*Bizim isteğimiz sonucu tahta çıktığına göre sen,
Ne zaman istersek o zaman tahttan inersin sen.*

*Aslanın önünden taç kapmak oyun değildir,
Geceler gebedir, sabah ne doğar belli değildir.*

*Onun şartlarının hepsini yerine getiririz biz,
Aslanları bağlar, tacı da önlerine koyarız biz.*

25

*Eğer korkacak olursa taht da taç da senindir,
Ölecek olursa o, taç da taht da zaten senindir.*

*Eğer başarırsa aslanların elinden tacı almayı,
Sonra tahta çıkıp ülke halkından vergi almayı,*

*Övülmeye değer. Taht da taç da onundur artık,
Ancak çok yazık olur, böyle sona ererse şahlık.”*

Nihayet hikâyenin sonu şöyle karara bağlanmış,
Aslanlı şartın yerine getirilmesi karara bağlanmış.

Gece geçip gitmiş, ertesi gün her yer aydınlanmış,
Padişah aslanla birlikte ava çıkmaya hazırlanmış.

30

BEHRÂM'IN TACI İKİ ASLANIN ARASINDAN ALMASI

Sabah olup altın taçlı güneş gösterince yüzünü,
Fil dişi taht ile süslemişler altın renkli kürsüyü.

Saray görevlileri ile yönetimde görevli olanlar,
Bileği güçlü pehlivanlar ile fikir sahibi olanlar,

Arap ülkesinden ve Acem ülkesinden süvariler,
Aslanların vuruşacağı meydana kadar gelmişler.

Aslan terbiyecileri iki tane insan yiyen aslanı,
Çarpışma alanına sürmüşler iki erkek aslanı.

İki aslanı birbirinin üstüne salıp vuruşturmuşlar,
Bu suretle Behrâm-ı Gûr'un mezarını kazmışlar.

5

*Yüzüne dökülen zülfünü peçe ile örtermiş,
Kimsenin nikâhına girmeyi kabul etmemiş.* 15

*Etrafı surla çevrili yere kim ulaşabilir ki?
Eş olmak isteyen ona nasıl ulaşabilir ki?*

*Bütün dünyada şöhreti yayılmış birden,
Cennet bağından bir huri geldiğinden,*

*Ay ile Güneş'in bir çocuğu dünyaya gelmiş,
Venüs çocuğu Merkür'ün sütü ile beslemiş.*

*Bunları duyan herkes merak içinde kalmış,
Her taraftan onu istemeye gelenler varmış.*

*Kimisi zorla, kimisi parayla almak istemiş,
Kız kurtulmak için ellerinden sıkıntı çekmiş.* 20

*Babası gelip giden ünlülerden usanmış,
Güzel kızını kimseye vermeye kıyamamış.*

*Bir çare bulma konusunda çok aciz kalmış,
Yüz rakiple tavra oynamaktan aciz kalmış.*

*Yalnızlığı seven güzel yüzlü kız düşünmüş,
İsteyenlerin ısrarları karşısında düşünmüş,*

*Ülkede yüksek bir dağ aramaya başlamış,
Feleğin bile etkileyemeyeceği dağı aramış.*

*O dağa bir kale inşa edilmesini emretmiş,
Dağın üstüne dağ konmuş gibi kale istemiş.* 25

*Özür dilemiş, babasından izin talep etmiş,
Kaleye gitmek için babasından izin istemiş.*

*Şefkatli babası ayrılık için üzüntülüymiş,
Canı sıkılsa da kızın talebini uygun görmüş.*

*Baldan tatlı kızı uzaklaştığı zaman evden,
Kurtulacağını düşünmüş arı üşüşmesinden.*

*Hazinesi kalede emniyette olacağından,
Kalede hırsız tehlikesi olmayacağından,*

*Padişahın güzel ve nazlı kızı yola çıkmış,
Yaşayacağı kaleyi gönlüne göre donatmış.* 30

*Çok korunaklı ve sağlam kaleye ulaşmış,
Bir hazine misali kalesindeki yerini almış.*

*Böylece kız hazinesini emniyet altına almış,
Ancak adı 'kalenin hanımı' olarak anılmış.*

*Hazineye ulaşmak isteyen hırsız aciz kalmış,
Çünkü kale demirden kale kadar sağlamış.*

*Rus prenses kalede yaşamını sürdürüyormuş,
Öyle bir kaleyi rüyasında bile gören yokmuş.*

*Orada iken bütün haramilerin yolunu kesmiş,
Vuslatını isteyenler de ondan ümidini kesmiş,* 35

*O becerikli kız her şeyin üstesinden gelmiş,
Her soruna çare bulmuş, hazırcevap biriymiş.*

*Yıldız bilimi yardımıyla tanımış insanları,
Huyu, suyu nasıldır, kıyaslamış insanları.*

*İnsan karakterleri hakkında bilgi edinmiş,
Ruhsal sorunlarıyla ilgili bilgiyi ele geçirmiş.*

*Kurudan ne olur, yaştan ne çıkar keşfetmiş,
Su nasıl ısıtılır, ateş nasıl söndürülür bilmiş.*

*İnsanı insan yapan özellikler nedir, anlamış,
Yıldızlar insanoğlunu nasıl etkiler, anlamış.* 40

*Bilim adına işe yarayacak ne varsa dünyada,
İnsanoğlu için yararlı her ne varsa dünyada,*

*Her şeyi öğrenip her konuda uzman olmuş,
Görünüşü kadın, kendi bir erkek gibi olmuş.*

*O kalede çok sabırlı olmasını öğrenmiş,
İnsanlarla olan bağını koparmayı öğrenmiş.*

*O yüksekteki kaleye giden yolların üstüne,
Kurnazca tulsımlar yerleştirmiş yolun üstüne.*

*Her tılsım için demir veya taş sembol yapmış,
Yaptığı sembolleri bir tahra¹⁷⁵ ile silahlandırmış.* 45

*Biri o korku güzergâhından geçmeye kalksa,
Tahra inermiş başına, o an olurmuş iki şakka.¹⁷⁶*

*Kalede görevlilerden başkası geçemezmiş,
Başka kimse kalenin yolunu bulup geçemezmiş.*

*Kalede görevli olan kişi işin sırrını bilirmiş,
O yoldan geçmek için ne yapacağını bilirmiş.*

*Yüz adımdan birinde bile hata yapsa ölmüş,
O an kellesi kesilir, ayağının önüne düşermiş.*

*Tılsımdaki tahra inermiş başına apansız,
Ömrün ayı bulutun ardına düşermiş carsız.* 50

*Göklere yükselen kalenin kapısı gizli imiş,
Gökyüzü kapısı gibi bilinmez bir kapı imiş.*

*Bir mühendis bir ay çalışıp çabalasa, arasa,
Feleğin kapısı gibiymiş, bulamazmış arasa.*

*O kalede ikamet etmekte olan peri gibi kız,
Çin Nigârhanesi'nin nakkaşı imiş o güzel kız.*

*Kalemi eline alıp resim çizmeye başlayınca,
Suya düğüm atarmış istiridye gibi boyayınca.¹⁷⁷*

*Kalemiyle meleğin uçuşan saçlarını çizermiş,
Resimlerde nurun gölgesini bile gösterirmiş.* 55

*O yüksek kalede yaşadığı için güzel prenses,
Kalenin değerini artırmış o ay yüzlü prenses.*

*Almış eline kalemi kendi boy resmini çizmiş,
Kendi görüntüsünü ipekli bir kumaşa işlemiş.*

*İpek kadar latif tenli bedeninin üstüne yazmış,
Resmin üstüne gazel bir hatla şunları yazmış:*

175 **Tahra:** (ağız) Bir tür satır.

176 **Sakka:** (ağız) Ortadan yarılan bir şeyin iki yarısından her biri; parça.

177 Bir inanca göre istiridye ağzını açıp içine aldığı bir damla suyu zamanla inciye dönüştürmüştü.